

CSEMADOK HÍRADÓ

A CSEMADOK DUNASZERDAHELYI
JB KÖZLÖNYE

**MEGJELENT AZ ANYANYELV HETE
ALKALMÁBÓL**

1989. II. félév

IV. évfolyam, I. száma

Új formában jelenik meg a Csemadok Híradó. Az új formához új tartalom is párosul. A Csemadok Dunaszerdahelyi Járási Bizottságán 1986-ban merült föl kiadásának ötlete. Kezdetben évente négyszer, majd a járási titkárság sűrűsödő munkája miatt kétszer jelent meg. Tartalmilag a szervezeti élet tevékenységére szűkült le. Ezen kívánunk most változtatni. A Csemadok szervezeti élete mellett tágabb problémáinkkal is foglalkozni szeretnénk.

Most az anyanyelv hete alkalmából jelenik meg a híradó. Jövő évi első számunk a járási konferencián, a másik ősszel kerül az olvasókhoz. Az őszi számunkban helytörténeti, néprajzi írásokat szeretnénk közölni. Ezért várjuk szervezeteink tagjaitól az ilyen jellegű tudósításokat.

V a r g a László: Hasznos kezdeményezés

Három éve annak, hogy a Csemadok Dunaszerdahelyi Járási Bizottságán vendéglátóként fogadhattam kollégáimat, a galántai és Pozsony-vidéki járási bizottság titkárait. Azt a délelőtti arra szántuk, hogy járási bizottságaink közötti jövőbeni együttműködés lehetőségét megvitassuk. Három járás, amelynek lehetőségei, megszokott munkaformái eltérnek egymástól. Mégis rövid időn belül egyetértettünk abban, hogy a céltudatosabb, szervezettebb közös munk a feltételei megvannak, aminek a megvalósítása rajtunk múlik.

Már ezen az első találkozón számos javaslat, ötlet született. Ezek egy részét később a galántai és a dunaszerdahelyi járási bizottságok elnökségének tagjai is megtárgyalták. Mindezt tartalmazza a két járási bizottság között már három éve megkötött együttműködési szerződés.

Persze, minden szerződés annyit ér, amennyit abból megvalósítanak. Ma, három év távlatából, feltehetjük önmagunknak a kérdést, mi valósult meg mindabból, amit azon a dunaszerdahelyi találkozón megfogalmaztunk ?

Úgy érzem, hogy ez az első találkozó nem volt haszontalan. Az eltelt három év alatt az ilyen jellegű „munkaértekezletek” egymást követték. Megszokottá, természetessé vált, hogy évente több alkalommal találkozunk, hogy a tervezett közös rendezvények szervezési feladatait megbeszéljük.

Számomra hasznosnak és tanulságosnak bizonyult annak a lehetősége, hogy több alkalommal részt vehettem a szomszédos járások választott szerveinek ülésein, ünnepi rendezvényein. Bár minden alkalommal tudatosítottam, hogy a vendéglátók más feltételek és lehetőségek között dolgoznak, mint mi a Dunaszerdahelyi járásban, bevallom, mégis sokat tanultam kollégáim munkamódszereiből.

Az elmúlt három év távlatából legsikeresebbnek a közös járási jellegű művelődési rendezvények megszervezését

tartom. A Pozsony-vidéki járási bizottsággal szervezett tavaszi olvasótábornak a megszervezése erősítette a magyar tannyelvű iskolákkal való kapcsolatunkat. A nagyföldemesi művelődési táborok, a decemberben megszervezett anyanyelvi napok koncepciója ma már véglegesen kialakult, közös megvalósítása jelentős mértékben könnyíti mindhárom járási bizottság titkárságának munkáját.

Nem kívánok itt az elmúlt három év alatt megvalósított közös rendezvényeink részletesebb elemzésébe bocsátkozni.

Nem kívánom számadatokkal igazolni közös munkánk eredményességét. Ennél sokkal fontosabbnak tartom azt a tényt, hogy ma már többet tudunk egymásról, jobban odafigyelünk egymásra, mint három évvel ezelőtt.

Mindez tán nem csak a járási bizottságok titkárságainak dolgozóiról mondható el. A közös munkába igyekeztünk másokat, elnökségi, járási bizottsági tagokat, az/ alapszervezeteket bevonni. Ezen a területen is beszélhetünk eredményekről.

Úgy érzem azonban, hogy alapszervezeteink kapcsolatai nem a mi elvárásaink szerint alakultak. Szükségesnek tartom ezért a területileg egymáshoz közel lévő, bár más járásokbeli alapszervezetek közötti kapcsolatok erősítését. A Dunaszerdahelyi járás néhány alapszervezete mint pl. az alsójányoki szervezet, távol esik a járási központtól. Sok esetben könnyebben tudna közös rendezvényt szervezni a Pozsony-vidéki járás alapszervezeteivel mint a mi alapszervezeteinkkel.

Szükségesnek tartom ezért évente megszervezni alapszervezeteink körzeti találkozóit.

Nem tarthatjuk kielégítőnek a járásaink területén lévő előadók, művészeti csoportok fellépésének gyakoriságát a szomszédos járások területén. Ehhez bizonyára hozzájárult az a tény is, hogy az alapszervezetek nem ismerik ezeket az előadókat, csoportokat. A járási titkárságok feladata lesz rövid időn belül elkészíteni az alapszervezeteink részére tervezett „tájékoztatót”.

Évzáró gyűlésekre, járási konferenciákra készülünk. Bizonyára mindhárom járás területén értékeljük majd az 1986-os évben elkezdett közös munka eredményeit, ugyanakkor ebben az együttműködésben rejlő, ma még kihasználatlan lehetőségeket is megvitatjuk. A munka súlypontját a járási konferenciák után az eddig bevált együttműködési formák alkalmazása mellett az alapszervezetek közötti együttműködés erősítésére kell helyezni.

Az elmúlt három év tapasztalatai egyértelműen igazolták, hogy közös ügyünket, munkánkat nem lehet külön, járáshatárral meghatározott területhez kötni.

Faludy György: Óda a magyar nyelvhez

Most, hogy szobámban ég az est setétje,
te jutsz eszembe, Szent Gellért cselédje
s ajkad, melyről az esti fák alól
először szólt az ének magyarul.
Arcod tatár emléke már kódos
de titkunk itt e földön még közös
s a te dalod zsong minden idegemben
itt, idegenben.

Magyar nyelv! Vándorútakon kísérlőm,
sértett gögőmben értőm és kísértőm,
Kínok közt, gondjaimtól részegen,
örökzöld földem és egész e-ge-m,
bőröm, bérem, bírám, borom, míg bírom
és soraimmal sorsom túl a síron,
kurjongó kedv, komisz közöny, konok gyász:
mennyei poggyász.

Magyar szó! Ajkamon s gégém lazán
vont hangszerén lázam, házam, hazám,
almom-álmom, lovacska-m, csengős szánom,
és dal a számon, mit kérnek majd számon: -
nincs vasvértém, páncélom, mellvasom,
de Berzsenyivel zeng a mellkasom
s nem győz le ellenség, rangomra törvén,
sem haditörvény.

Jöhetsz reám méreggel, tőrrel, ékkel,
de én itt állok az ikes igékkel.
Árkon-bokron kergethetsz hét világnak:
a hangutánzó szók utánam szállnak,
mint sustorgó füzesbe font utak
fölött alkonykor krúgató ludak
s minden szavadban százszor látom orcád,
bús Magyarország.

Kihalt gyökök: tőzeggel súlyos rétek,
ahol a fák, mint holt igék, kiégtek.
Ős szók: a szemhatárról századok
ködéből még derengő nádasok,
gyepűs vápákon elhullt katonák,
ti bíbicek, bölények, battonyák,
miket vadásztak vén csillyehajókról
lápos aszókon.

Magas hangok: szöcskék és tücskök rétje,
mély hangok: alkony violasötétje,
káromlások veszejtő vadona,
mondatszerkesztés pogány pagonya,
költőszók: sok-sok illanó fodor,
s hangsúly, te vídám, hangsúly, te komor,
lelkünk dolmánya, szőttekes, világszép
s búzavirágkék.

Múlt I-je: történelmünk varjúsárnya,
karók, kereszték és bitófák árnya,
s melléknevek, gazdag virágbarázdák,
busák, buják, burjánzók és garázdák,
melyik vidám faeke nyomtatott?
S ti mellérendelt, kurta mondatok
mint paprika, ha füzére vereslőn
lóg az ereszről.

Ragok: szegények szurtos csecsemői,
kapaszkodtok s nem tudtok nagyra nőni,
és E-betők serege: fekete
mezőn zsellérek koldus menete,
s ti kongó-bongó helyhatározók,
kukoricásban jó irányt hozók,
ban-ben-bim-bam: toronyból messze hangzó
könnyű harangszó.

Jelentőmód. Az aszály mindörökre
ráült a szürke, megrepedt rögökre.
Magánhangzó-illeszkedés! Kaján
törvénykönyvvé Werbőczy gyúrt talán?
Mi vagy? Fülledt ötödfél százada
robotba tört paraszt alázata,
vagy összhang, mely jövőd, szebb utakra
messze mutatna?

És főnevek, ti szikarak és szépek,
ti birtokos ragokkal úri népek,
országvesztők, elmozdíthatatlanok,
s ti elsikkadt, felőrölt alanyok,
megölt vagy messze bujdosó fiak,
Hajnóczyk, Dózsák meg Rákócziak, -
ó jaj nekünk, mi történt ennyi lánggal
és a hazánkkal?

Parasztok nyelve, nem urak latinja,
nem grófok rangja, de jobbágyok kínja,
magyar nyelv! fergetegben álló fácska,
hajlongasz szélcibáltan, megalázva -
s ki fog e törzsöd lombbal hajtani?
Te vagy jelenünk és a hajdani
arcukat rejtő Veronika-kendő
és a jövőd.

Magyar nyelv! Sarjadsz és egy vagy velünk
és forró, mint forrongó szellemünk.
Nem teljesült vágy, de égő ígélet,
közös jövő és felzengő ítélet,
nem hűs palackok tiszta óbora,
nem billentyűre járó zongora,
de erjedő must, könnyeinkben úszó
tárogatószó.

G ö r f ö l J e n ő : Így kezdődött...

1985-ben megjelent a Madáchnál egy könyv, mely rövid időn belül elfogyott. Elfogyott azóta a kissé felhízott második kiadás is, s a könyvtárak és könyvesboltok polcai már a következő kiadás után sóhajtoznak. Ez a kötet a „Hűség nyelve” címet viselte, és a csehszlovákiai magyar írástudók - pontosabban az anyanyelvért aggódók - nyelvművelő, nyelvapoló, ismeretterjesztő cikkeit tartalmazta.

A Csemadok Pozsony-vidéki Járási Bizottságának kapóra jött ez a kötet. A megjelent írások és szerzők köré szerveztük az első ízben 1986 márciusában megtartott anyanyelvi hét rendezvényeit. Tőlünk függetlenül tették ezt ugyanazon év őszén a dunaszerdahelyiek is. Az pedig már szinte természetes volt, hogy az 1987-es anyanyelvi hetet összehangoltan, közösen szerveztük. És természetes volt az is, hogy ekkor már a galántai járás is társult hozzánk.

Az anyanyelvi hétnek két biztos pontja volt ekkor. A középiskolások részére szervezett (játékos) vetélkedő és a pedagógusoknak és népművelőknek megtartott (de senki érdeklődött ki nem záró) nyelvtörténeti, nyelvművelői és nyelvvédelmi előadásokkal - és persze vitával, beszélgetéssel - kitöltött nap, melyet évente más járás székhelyén (Pozsony-vidék esetében Szencen) szervezünk. 1988 óta harmadik biztos pont is van: a hét zárórendezvénye, Kodály Zoltán galántai szobrának megkoszorúzása december 16-án, Kodály születése napján. Tisztelegve a nyelvvédő, nyelvművelő Kodály Zoltán emléke előtt.

Szervezetünk közművelődési munkája - lehet, hogy túlzó a megállapítás - egyben nyelvművelés is (kellene, hogy legyen). Miért van szükség akkor mégis arra, hogy kiemelten (majdnem azt írtam kampányszerűen) is ráirányítsuk a figyelmet a nyelvre? Erről olvassa el a kedves érdeklődő Lőrincze tanár úr sorait. Hasonlóan éreztük mi is az induláskor, lehet nem tudtuk ilyen világosan megfogalmazni.

A nyelv és irodalom elválaszthatatlanok. Nyelv nélkül nincs irodalom, és az írott szó is fejleszti, alakítja a nyelvet. Rendezvényeink között ezért szép számmal található író-olvasó találkozó is. (És lehet az író a nyelvről faggatni.) Íróink, költőink, az anyanyelvért tenni akaró és vállaló közéleti embereink szívesen segítettek. A magyarországiak is. Segítettek felkelteni az érdeklődést a nyelvünk eredete, első írásos emlékei, és a nyelvápolás időszerű feladatai iránt. S küldték az üzenetüket, gondolataikat, intő és féltő soraikat az anyanyelvről. Először Zalabai Zsigmond, majd Ruffy Péter, azután Bodor Pál és most Lőrincze Lajos.

Az anyanyelv hetének történetéről kellett volna írnom. Ennyi lenne a történet? Igen - azaz még valami: sokszor tíz színvonalas előadás és beszélgetés, sokszor harminc-ötven-száz érdeklődő a három járásban.

Szeretnénk, ha az anyanyelvi hét terebélyesedne, izmosodna. Mennyiségben és minőségben. Ha a többi járás is csatlakozna hozzánk. Az elején a Hűség nyelve című kötetet említettem, tudatosan hozom fel ismét. 1985 márciusában már megfogalmazódott az igény, hogy évente - kétfévente (az összegyűlt anyagtól függően) megjelenhetne - nem új kiadásban, de új tartalommal. Országszerte sok figyelemre méltó gondolat fogalmazódik meg az anyanyelvvél kapcsolatban időről-időre. Az anyanyelvi hét előadói is biztosan szívesen hozzájárulnának gondolataik közléséhez. Ruffy Péter 1987-es üzenetének sorait idézve be is fejezem az anyanyelvi hét történetével és talán a jövőjével is foglalkozó rövid írást.

„Mert minden madár szépnek tartja a maga fészket és öntudatlanul is arra neveli kis lakóit, hogy fiókaíának hangja, szólása olyan legyen, mint az övéké volt, mikor a madárnyelvet tulajdon régi fészükben megtanulták”.

Tulajdonképpen ez lenne a feladatunk.

Üzenet az anyanyelv hetét ünneplőknek

Kedves Barátaim!

Még örööm tavalyi találkozásaink jó emlékeit, örömmel gondolok vissza azokra az órákra, amelyekben anyanyelvünk állapotáról beszélgethettünk. Bár szívesen tenném, de az időn aligha lesz módom a látogatásra, ezért ragadom meg a felkínált alkalmat, hogy írásban küldjem el gondolataimat. Üzenetemet az anyanyelv hetére.

Először is néhány szót magáról a vállalkozásról, amely a két évtizeddel ezelőtti kezdetek óta egyre gazdagodott, terebélyesedett, hagyománnyá nemesedett s immár „határtalanlanná” is vált.

Sokan kérdezték, kérdezik tőlem, lehet-e, szabad-e az anyanyelvünkkel való törődést egy-két hétre szorítani, korlátozni? Nem látszatcselekvés-e ez, amely csak arra jó, hogy megnyugtassuk magunkat: foglalkoztunk anyanyelvünkkel, megtettük kötelességünket ...

Nos, az ilyen ünnepi megemlékezéseknek igenis megvan a maguk haszna, jelentősége az emberek, a társadalom életében. Ráirányítják ezek az alkalmak a figyelmet egy gondolatra, eszmére, felrázzák a közömbösöket is, az ünnep jelentőségének hangsúlyozásával a hétköznapi feladatainak, kötelességeinek végzésére is ösztönöznek. Lám, a szeretet, vagy a szabadság is állandó szükséglete az egyénnek és a társadalomnak, mégis vannak az évnek olyan napjai, amelyeken ezekre az eszmékre különösen emlékezünk. De az ünnep igazán csak akkor töltheti be feladatát, ha melege, fényőne s sugárzása áttérjed hétköznapijainkra; így kaphatnak hitelt és értelmet, válhatnak valósággá az ünnepi szavak, fogadkozások, ígérek.

Elhangzanak, elhangozhatnak az anyanyelv hetén szép és igaz szavak nyelvünk értékeiről, gazdagságáról; az egyén és a közösség életében való szerepéről, jelentőségéről; meg-

örzésének, megtartásának, gazdagításának fontosságáról, lehetőségéről; sokoldalú, sokrétű megismerésének módjáról és hasznáról... Hangozzanak is el! De a szavak csak szavak maradnak, ha nem hatják át mindazok életét, nem vezérik azok gondolkodását, nem irányítják azok mindennapi tevékenységét, cselekedeteit, akik ennek a nyelvművelő, nyelvapoló, nyelvmegőrző: nyelvi embernevelő munka sikerének valódi le-téteményesei.

Nagy kör ez, kedves barátaim; mindnyájan beletartozunk, akik - múltunk, sorsunk, neveltetésünk folytán - felelősséget érzünk az ügy iránt. Beletartoznak egyének, intézmények, kisebb és nagyobb közösségek.

A legelső - a család! Ennek a kis közösségnek a hatása alapvető és sok esetben a jövőt is meghatározó az anyanyelv megismertetése, megszerettetése szempontjából.

A némák közt nevelkedő kisgyerek nyilván nem fog tudni beszélni, csak valamilyen más jelekkel, jelrendszerrel érteti meg magát; azzal, amit a környezetétől lát, elsajátít. De már a néhány hetes, néhány hónapos csecsemő is „megérti” édesanyja figyelmeztető, vigasztaló, szeretetet sugárzó, biztonságot nyújtó hangját, szavainak zenéjét, dallamát, majd magát a szót is; reagál rá, utánozza: tanulja a nyelvet. Életszükségletévé válik, hogy környezete állandóan beszéljen hozzá, így ismerkedik a világgal, így tanulja meg, így gazdagítja, tökéletesíti fokról-fokra nyelvi ismereteit is. Ha nem beszélnek hozzá, nem beszélgetnek vele, szegényesek maradnak az ismeretei - nyelvíleg is. Tehát: beszélni hozzá, beszélgetni vele, mesélni neki és őt is beszéltetni, beszélni hagyni! A mese gazdagítja ismereteit, gondolatvilágát, színezi érzelmi életét. Vannak (vagy csak voltak?) szinte művészi adottsággal, képességgel megáldott, mesélni tudó nagyapák, nagyanyák. De akinek ez a képesség nem adatott meg, az is válogathat a meséskönyvek, az irodalmi művek között. Csak valóban válogasson: az igényes, szép magyarsággal megírtakat válassza ki a legérdekesebbek közül is. Aztán: szok-

tassák rá a szülők a kisgyereket minél korábban az olvasás örömére. Mert ezzel nemcsak új ismeretek és jó szórakozás kimeríthetetlen forrását leli meg, hanem anyanyelve gyakorlásának, nyelvkincse gazdagításának is csodálatos lehetőségére bukkan a gyermek, hiszen a szülő, a beszélgetőtárs nincs mindig „kéznél”, s különben is: kinek a nyelvtudása versenyezhet népmeséink, mai és régebbi kiváló íróink nyelvi gazdagságával, színeivel?

A családi beszélgetések során, az otthoni példákban tanulhatja meg a kisgyerek (de a nagyobb is!) a kultúrált beszéd különféle nélkülözhetetlen elemeit, formáit. Hogy ne motyogjon, ne hadarjon, hanem érthetően ejtse ki a szavakat; készségesen, udvariasan, ne pedig hányaveti módon feleljen a kérdésre. De a családi nyelvi nevelés során sajátítja el a társas érintkezés nyelvi formáit is. Azt, hogy kit hogyan kell megszólítani, kinek hogyan illik köszönni stb.

A családi keretek között folyó - jórészt ösztönös és a jó példára épülő - anyanyelvi nevelés munkáját egy másik műhely folytatja: az iskola. Tudatosan, rendszeresen, elmélyülten és sokirányúan. Évek kitartó munkájával, minden célravezető módszert kipróbálva, minden alkalmat megragadván ismerteti meg a tanulókkal, milyen is a mi nyelvünk, mi-ben különbözik más nyelvektől; hogy változott az idők folyamán, milyen változatai vannak az egyes tájakon, vidékeken, hogyan lesz varázslatos eszköz régi és mai íróink, költőink műveiben; milyen gondjaink, nehézségeink vannak mai használatával ...

Nem elég, hogy elfogadják: anyanyelvünk - mint minden nyelv - szerszám, eszköz gondolataink, érzelmeink kifejezésére, közlésére. Azt is tudniuk kell, hogy ez a nagyon finom, művészi eszköz csak akkor működik igazán, ha ismerjük, ha tudunk bánni vele. És: el is romolhat ez a szerszám, tehát állandó és hozzáértő gondozásra szorul. Aztán: el is avulhat, fel kell frissíteni, gazdagítani, korszerűsíteni.

De több is a mi anyanyelvünk (s másnak is a maga anyanyelve), mint kifejező és közvetítő eszköz. Nekünk ez a nyelv, amelyen leginkább érezzük a szavak varázsát, jelentésük finom árnyalatait; e szavakkal, ezen a nyelven tudjuk csak igazán pontosan biztonságosan magunkat kifejezni. Ez árasztja az otthon melegét, ez köt össze bennünket múltunkkal, történelmünkkel ...

Annak azonban, hogy az iskola ilyen nyelvművelő, nyelv-megőrző, nyelvgazdagító műhely legyen, fontos feltételei vannak! Először is: legyen iskola, magyar tannyelvű iskola; anyanyeli, amennyire szükség van. Aztán: legyenek tanulói is ennek az iskolának; irassák ide a magyar szülők a gyerekeiket. Továbbá: legyenek olyan tanárai ennek az iskolának, minél nagyobb számban, akiknek lelkesedése, nyelv- és irodalomszeretete átsugárzik tanítványaira. Akik vonzóvá, érdekessé tudják tenni a „száraz” nyelvtant is, ötletesen, találékonyan meg tudják szervezni a nyelvgyakorlást, a nyelvtanulás hétköznapi és ünnepi alkalmait. És - ez sem lényegtelen - a nyelvművelő szakirodalom ismeretében tudnak tájékozódni a szlovákiai magyar nyelvhasználat mai állapotáról s állást foglalni a vitatott kérdésekben.

De folytassuk tovább: kiknek, milyen intézményeknek van még szavuk, lehetőségük, felelősségük az anyanyelv ápolása, az anyanyelvi műveltség terjesztés ügyében.

Jelentős szerepet töltenek be, tölthetnek be az újságok: a napi- és hetilapok, irodalmi folyóiratok. Cikkeik formájával, nyelvezetével szinte észrevétlenül hatnak az olvasóra, befolyásolják jó vagy rossz irányba. De az is fontos a mi szempontunkból is, hogy miről írnak. Támogatják-e elvi fejtegetéseikkel az anyanyelv ápolásának munkáját, hírt adnak-e egy-egy jó kezdeményezésről, biztatnak-e, bátorítanak-e másokat is hasonló vállalkozásra? Közölnek-e - akár rendszeresen, akár időszakosan - nyelvi ismeretterjesztő, nyelvművelő megjegyzéseket, cikkeket?

Sokban hasonló kérdéseket tehetnénk, vethetnénk fel a rádió vagy a színház működésével, szerepével kapcsolatban is. De ezeket most elhagyom, s befejezésül a közélet, a társadalmi élet szereplőiről és intézményeiről mondok néhány szót.

Mindaz az óhaj, kívánság, terv, amit most vázoltam anyanyelvünk ápolása, az anyanyelvi kultúra megtartása, emelése és terjesztése kérdésében, csak akkor számíthat igazi megvalósulásra, átütő sikerre, ha társadalmi bázisra támaszkodhat, ha az anyanyelvi kultúra munkásai maguk mögött érezhetik a közélet (= politika) segítőkész helyeslését, biztató támogatását. Olyan társadalmi légkört, amelyben senkinek se kell attól tartani, hogy anyanyelvének ápolása, magyarságának megvallása hátránnyal jár, esetleg takargatandó vagy üldözendő nacionalizmusnak minősül. Ellenkezőleg: akkor lesz, lehet igazán teljes ember, hasznos, megelégedett tagja a társadalomnak, ha nem kényszerül alakoskodásra, ha önmagával harmóniában vallhatja és vállalhatja nyelvét, magyarságát, múltját és jelenét.

Hogy kik és milyen intézmények alakíthatják ki ezt a jó társadalmi légkört, nem sorolom fel. Nem az én feladatom, de ismereteim is hézagosak hozzá. A Csemadoknak mindenképpen jelentős, sőt: döntő szerepe van és lesz ebben az ügyben. Tapasztalataim szerint vállalja is. Vállalja ennek a munkának támogatását, szervezését. Vállalja a hasonló munkát végző magyarországi intézményekkel való együttműködést: találkoztam képviselőikkel a magyar nyelv hete magyarországi ünnepein, a győri Kazinczy-versenyeken, a hatodik Anyanyelvi Konferencia tanácskozásain, de a szlovákiai nyelvi rendezvényeken is volt alkalmunk a gondokról, eredményekről s a jövő feladatairól is eszmét cserélni. És - most is lehetőséget kaptam, hogy elmondjam gondolataimat abból az alkalomból, hogy a Csemadok járási bizottságai (Pozsony-vidék, Galánta, Dunaszerdahely) már negyedik alkalommal rendezik meg az anyanyelv hetét.

Köszönöm az alkalmat, s remélem, hogy üzenetem más vidékre is eljut.

Jó összejövedeleket, termékeny, hasznos tanácskozást kívánok az ünnepi hétre, kitarató, eredményes munkát a következő hétköznapokra.

Budapest, 1989. október 25.

Lőrincze Lajos

Somos Péter: Mitől kemény a kő, és miért folyik a víz?

A szerkesztő ismét írást kért tőlem.

- Tudod, jön az anyanyelvi hét. Olyasvalamiről írj, ami összefüggésben van a szakmáddal. Mondjuk az anyanyelv szerepéről a személyiség kialakulásában.
- Mérges lettem. Azt feleltem neki, hogy az említett kérdéskörrel már sokszor írtam, még többször beszéltem. Alig jön el egy pár ember az ilyen előadásra. Az emberek már unják ezt a témát; figyelmeztettem barátomat.
- Lehet, hogy unják, de még mindig nem tudják, talán nem is értik a kérdés lényegét.
- Számadatokat említett, statisztikai kimutatásokat tett elém.
- Tudok róluk, ismerem ezeket a táblázatokat, vallottam be szégyenkezve.
- Igen, szégyenkeztem, mert ismét le kellett nyelni a békát. A tények makacs dolgok és a tények arra figyelmeztetnek, hogy valamit rosszul csináltam, csináltunk. Nem sikerült egy magától érthetődő dolgot, ún. alapigazságot elmagyarázni sorstársainknak. A tények ugyanis azt mondják, hogy egyre nő azok száma, akik nem tartják természetesnek azt, hogy anyanyelvükön tanuljanak, művelődjenek, pontosabban fogalmazva, hogy gyermekeiket anyanyelvi oktatásban részesítsék. A nyelv és a tudat kölcsönhatásával már sok tanulmány foglalkozott. Olyan szakdolgozatot viszont még nem láttam, mely az anyanyelv és a tudat viszonyát tárgyalta volna, ugyanis a kutatók a nyelv szó alatt természetesen az anyanyelvet értik. Még pontosabban fogalmazva az anyanyelv az az alapnyelv, melyen az ember megtanul gondolkodni. Elképzelhető természetesen, hogy az alapnyelv nem azonos a születés szerinti anyanyelvvél, az életkörülmények változásával változhat az alapnyelv=anyanyelv kapcsolat, ilyenkor egy új, második nyelv válik az ember anyanyelvévé. Az emigráns szülők gyermekei így változhatnak új ha-

zájuktól, nyelvüktől függően angolokká, svédekké, vagy hogy ne vigyük Óperencián túlra a példát, szlovákokká, románokká. A dolog ilyen pofonegyszerű. Talán éppen ezért nehéz megérteni? Lehet benne valami.

A pofonegyszerű kérdések megválaszolása a legnehezebb. Tessék nekem gyorsan megmondani, hogy mitől kemény a kő, és miért folyik a víz. Esetleg elmagyarázhatná valaki azt is, hogy honnan tudja az Acylpyrin, hogy nekem a fejem fáj és nem a lábam?

Vegyünk egy pofonegyszerű példát. Japán Anyukának és Japán Apukának senki sem mondja esténként, mégis tudják, hogy a Kis Japánból (Hondácskából) úgy lesz Nagy Japán (Honda bácsi), hogy először megtanulja anyuka nyelvét (a japánt) aztán japánul megtanulja apuka mesterségét (az autókészítést). Eközben természetesen megtanul még néhány más dolgot is (elsősorban a Japánokról úgy általában), elsajátít néhány idegen nyelvet is (mondjuk az angolt, hogy ezen a nyelven tanuljon meg mindent az angolokról és amerikaiakról úgy általában, és speciálisan is – értve ezalatt az autókészítés néhány eleddig féltve őrzött titkát). Aztán dolgozni kezd (japánul), munka után társaival együtt bent marad az üzemben és istenesen spekulálnak egyet (természetesen japánul) arról, hogyan javíthatnák tovább a Japán autók minőségét. Spekulálás után sörözni indulnak, pityókásan japán nótákat énekelnek, majd lefeküsznek és szépeket álmodnak arról, hogy milyen jó Japánnak lenni (Honda bácsinak).

Elméletileg lehetséges egy olyan megoldás is, hogy a Kis Japán nem anyuka nyelvét fogja megtanulni, angol iskolát fog látogatni, angolul fogja bemagolni az autókészítés rejtelmét, amerikai kollégákkal fogja összeszerelni a csillogó autocsodákat, angolul fog velük spekulálni munka után arról, hogyan javíthatnák tovább az autók minőségét stb., de akkor megtörténik az a csoda, hogy a Kis Japánt, mire felnő nem Honda bácsinak fogják hívni, hanem Mr. Fordnak. És úgy gondolom, hogy nem kell senkinek sem elmagyaráznom micsoda különbség van egy Honda és egy Ford között!

Lássunk egy másik példát. Egyre több gyermek és felnőtt ismerkedik a számítógép rejtelseivel. Már egy laikus is tudja, hogy az okos kis gépek képernyőjén időnként felvillan egy-egy idegen szócska, úgymint play, open, put in, error. A minap felkeresett egy barátom tinédzser fia aki egy listát hozott, kérve fordítsam le neki angolból a számítógép kezeléséhez szükséges kifejezéseket, mert szüleitől végre megkapta az áhított Atarit, de az angol kifejezések ismerete nélkül nem tud mihez kezdeni bölcs, kis barátjával. Irigykedve emlegette az angol srácokat, akiknek nem okozhat gondot a számítógép kezelése, hisz a parancsokat angolul, tehát anyanyelvükön táplálhatják be a gépbe.

- Milyen kár, hogy nem angolnak születtem, kesergett a srác. Néhány nap múlva lógó orral panasolta, hogy hiába vágta be az open, play, error, put in szavakat, a gép nem hajlandó „beszélgetni” vele. Még a legegyszerűbb játékot sem tudja „kihozni” belőle.

- Pedig az én Atarimnak lelke van, csillant fel a fiú szeme. Olyan intelligens, mint egy akadémikus. Csak egy kicsit macacs. Csak egy kicsit érzékeny.

Az anyanyelvén kívül ugyanis más nyelven nem hajlandó tárgyalni az emberrel. Az angolt még elfogadja, mint az érintkezés, a kapcsolatfelvétel nyelvét, de igazi teljesítményt, zümmögő agyának titkait, lelke rejtelseit csakis anyanyelvén, a kódnyelven tárja fel. Ezen a nyelven értelmesen válaszol, „emberi” kapcsolatokat teremt, intelligensen oldja meg a kirótt feladatokat, szellemesen fejti meg a legbonyolultabb rejtvényeket is. Hiába, a gép is csak anyanyelvén igazán ember.

Azt, hogy az anyanyelv a tudat meghatározó tényezője, hogy az ember számára ugyanazt jelenti, mint a levegő vagy a víz, vagyis az életet, már számtalanszor elmondták, leírták. Napjaink embere általában anyagi jellegű, közérthető, könnyen értékelhető, kézzelfogható eredményekkel kecsegtető feladványok megoldásán fáradozik. Számára az elvont fogalmak a priori alacsonyabb rendűek, így történhet meg, hogy

a nemzeti hovatartozás kérdését is sokszor csak az anyagi előnyök szemüvegén keresztül látja, és a nyelvet csupán gyakorlati eszköznek tekinti. Ám ha már így van, akkor legalább tegyen az orrára tiszta szemüveget, lássa világosan a dolgok lényegét.

A bevezetőben megígértem, hogy nem fogok olyan elvont dolgokról fecsegni, mint személyiség, kiteljesedés, magasröptű szellemiség. Tartom magam az ígéretemhez. Azért hozakodtam elő a mai kor szelleméhez talán közelebb álló példával, hogy a végén még egyszer feltehessem a pofonegyszerű kérdést: miért fontos számunkra az anyanyelv? A példák szellemében válaszolva: hogy megértsük világunkat, hogy jobban érezzük magunk benne.

Kovács László: Nyelvhasználati gondjaink

A kisebbségek nyelvi problémái rendkívül szorosan összefüggnek magával a kisebbségnek a létevel. Ezért a nyelvhasználatban mutatkozó fogyatékokosságok egész kulturális életére, sőt öntudatára is visszahatnak. A nyelvvel törődni tehát a mi esetünkben nem jelent se többet, se kevesebbet mint magával a kisebbség megmaradásával törődni.

Témánk a csehszlovákiai magyarok nyelvhasználat. Először azt kellene tisztáznunk, hogy mit értünk a nyelvhasználat fogalmán. A fogalom megértéséhez előre kell bocsátanunk a következőket, a nyelv és a beszéd viszonyával kapcsolatban: A nyelv a beszédben keletkezik, él, működik, fejlődik, a beszéd pedig a nyelvre támaszkodik, azt jeleníti meg, azt használja fel, mint a maga teremtette célszerű eszközét. Ezért a beszéd a mai nyelvközösségben tulajdonképpen nyelvhasználat. A nyelv lehetőségeinek a kölcsönös érintkezés lebonyolítására való felhasználása. Mi tehát a különbség a nyelv és nyelvhasználat között? Ezt konkrét példával világítanánk meg, ugyanis problémáink nem annyira nyelvek, mint nyelvhasználatiak. A nyelv tekintetében nincs lényeges különbség a csehszlovákiai, a romániai, a jugoszláviai és a magyarországi között, ami a nyelv állományát illeti. De a nyelvhasználatban annál több. Vegyünk csak egy konkrét példát: Magyar szó az anya is, a szabadság is. Magyar összetételi szabályok szerint jött létre az anyaszabadság szó is. Csakhogy éppen a magyar nemzeti közösség nem él vele, ezt a fogalmat másféleképp nevezi meg. A szlovákiai magyar nyelvhasználatban viszont ez járatos. A vele kapcsolatos probléma tehát nem nyelvi, hanem nyelvhasználati. Megalkotása és használata nem a nyelv egységessége és szabályai ellen vét, hanem a nyelvhasználat egységét veszélyezteti.

Deme Lászlót idézzük az alábbiakban szó szerint: „Egy újvári mama ezt meséli pesti rokonának: Szegény kis Bözsikém most harmadikos, de már hetek óta nem jár be az iskolára, már az egyik tanító üzent is neki, hogy elveszítheti az

évét. A magyarországi vendég ezt csak egyféleképpen értheti: a leányka az alapiskola (illetőleg hát neki: az általános iskola) harmadik osztályába jár. Hiszen ott vannak együtt harmadikosok és tanítók. Attól még, hogy harmadikos és iskolára jár (illetőleg a magyarországi szokás szerint iskolába) még lehetne ugyan gimnazista, vagy egyéb fajta középiskolás is, de ezt a tanító említése kizárja. Aztán jön a meglepetés. Bözsikém beszédeleg az ajtón, pongyolában és huszonegy évesen. Tudniillik harmadéves az egyetemen (az újvári mama még akkor is azt mondaná legfőljebb: főiskolára, hozzáteszem, rosszabb esetben magasiskolára), s az egyik oktató valóban üzent is már érte". Nyelviek a különbségek? Nem, még csak nyelvhasználatiak! De az információt máris zavarják. A probléma tehát, most már egyértelműen leszögezhetjük, nyelvhasználati az esetek túlnyomó részében, nem nyelvi.

Rögtön fölmerül a probléma, mi hát ezeknek a nyelvhasználati különbségeknek az oka? A legfőbb a helyzet adta ok: A nemzetiségi magyar vidékeken a magyar nyelvhasználat két szinten aktív: a legalsón (a családias és a falusi igazgatási szinten) meg a legfelsőn (a szépirodalom és a publicisztika szintjén). Ami középen van, az több kevesebb kivételtől nem számítva - nem magyar nyelven folyik. Hiányzik tehát a középső réteg, a beszélt köznyelv. Ez pedig a csehszlovákiai magyar nyelvhasználat adottságaiból és feltételeiből következik. Deme László eléggé pontosan állapította meg a következőket: „A magyar nyelv csehszlovákiai viszonylatban egyenrangú, de nem államigazgatási szintű (illetve a helyi nemzeti bizottságok szintjén felül nem az). Ebből következik, hogy problémái leginkább a középső szinten vannak: a szakmai és a társadalmi-államigazgatási vonatkozású nyelvi rétegben”.

A szervezetünkben a nyelvművelésnek, de hát az egész nyelvi képzésnek nálunk a célja csak egy lehet: Kialakítani és elterjeszteni a köznyelvi szintű nyelvhasználatot. Hogy ez a munka ne csak ösztönös, hanem szervezett és tervezett legyen, ahhoz az előbbi elméleti megállapításokon túl a jelenlegi helyzet konkrét, részletekre kiterjedő felmérésére van szükség.

Mivel azon az előbb említett középszinten is folyik valamilyen kommunikáció, mivel az ezen a szinten való nyelvi érintkezés nem iktatható, s nem iktatózott ki, a feladat az volna, hogy általános jellemzését adnánk ennek a folyamatnak, főleg anyagának és állományának. Azt kellene tehát megállapítanunk (s most jobb szó híján használjuk a következő kifejezést), hogy a csehszlovákiai magyarok regionális köznyelve (és itt a hangsúly a regionálison van és nem a köznyelven), miben tér el a magyar köznyelvtől.

Vázzuk ezeket az eltéréseket. Ennek a regionális köznyelvnek a kialakulására, fejlődésére és használatára két dolog volt erős, determináló hatással:

1. a családias szintű magyar nyelvhasználat, s ez nálunk nem más mint a nyelvjárás
2. az idegen nyelv, az államigazgatás, a tágabb társadalmi érintkezés, a szakmák nyelve; jelen esetben a szlovák. Ez a két nyelvhasználati forma „bábáskodik” tehát a köznyelvi szintű nyelvhasználati forma kialakításánál és fejlődésénél, amelynek azonban „szülőanyja” mindenképp a magyarországi magyar köznyelv.

Nézzük meg először tüzetesebben a szlovák nyelv hatásának problémakörét. Ez a hatás sokkal nagyobb semmint a felületes szemléltető gondolná. Hogy csak két szélsőséges példát említsünk: ide tartozik a žuvačka, de az anyaszabadság is. Ezért a szlovák nyelv hatása szerintünk közvetett és közvetlen átvételekben nyilvánul meg, ez pedig, bár társadalmi igényt elégít ki, bizonyos szintű nemkívánatos nyelvkeveredéshez vezet. A nyelvkeveredés mértékét nagyon nehéz meghatározni, fölmérni; a kevertnyelvűség ugyanis nem állapot, hanem folyamat, mégpedig ellenőrizhetetlen, ösztönös folyamat. A közvetlen átvételekhez tartozik a szókölcsonzés, a kölcsönszavak használata. A kölcsönszavak rendszeres, vagy alkalmi használata, bizonyos környezetekben elképesztő méretű. A szlovák tannyelvű iskolába járó tanulók, ha egymás között beszélnek, vagy a szaknyelvben, ha a mester az ipari tanulóval, a szakmabeli a szak-társával beszél, magyarul egy-egy mondatban csak kötőszó ma-

gyar, na meg a ragok. Éppen ezért nagyon nehéz a kölcsönszavak fölmérése, szótározása, pedig kiküszöbölésük módszereinek kidolgozásához erre okvetlenül szükség lenne. Sajátos problémát okoznak a szlovákból átvett idegen szavak. Általában megállapítható, hogy a közkeletű átvételek között több az idegen szó, mint az eredeti szlovák. Ez főképp azzal magyarázható, hogy a gazdasági-hivatali-közigazgatási körbe tartozó kifejezések - melyek természetesen leggyakoribb kölcsönszavaink - jórészt nemzetközi szavak. Az igényesebb beszélő is könnyebben veszi kölcsön, abban a tudatban, hogy közismertek. Néhány esettől eltekintve azonban az idegen szavak kölcsönzése sem helyeselhető. Hogy miért, azt három pontban próbáljuk megokolni:

1. A szlovák nyelv a magyarhoz képest nagyobb mértékben használ idegen szavakat, köztük olyanokat is, melyek más magyar nyelvterületen nem használatosak, tehát közérthetőség szempontjából nem sokkal különbek a szlováknál.
2. A szlovák nyelv természetesen a maga módján honosítja meg az idegen szavakat, tehát az átvétel folytán a honosításnak egészen idegen formái gyökereznek meg nyelvünkben.
3. Az idegen szavaknak a szlovák nyelvben gyakran teljesen más jelentésük alakul ki, mint a magyarban, s ez aztán félreértést okozhat.

Milyen feladatok adódnak ezzel kapcsolatban? Fölmérni a mennyiségüket és meghatározni használatuk közvetlen okát.

A közvetett átvételek közül legjelentősebbek a szlovák hatásra létrejövő szóhasználati különbségek pl. a Bözsike félék. Ezek veszélyesebbek, ugyanis helyes magyar alakoknak tartjuk őket, hiszen magyarul hangzanak, pedig sajnos az ilyen szóhasználati hibáknak a beszédünkben se szeri, se száma. A közvetett átvételek közé sorolhatjuk még a szakadár csehszlovákiai magyar alkotásokat: hnb, anyaszabadság, stb. Itt viszont az a veszély áll fenn, hogy nem egységes ezek használata: Járási Építővállalat, Járási Építési Vállalat. Ez is a nyelvi elkülönüléshez vezet, de ezt kikerülni sajnos semmiképp sem lehet.

Amennyiben ezek az alkotások nem vétének a magyar nyelv szabályai ellen, nem kifogásolhatók, bár más magyar nyelvterületen nem lesznek érthetők. De ez a nemérthetőség ahhoz hasonlít, mint mikor a gyerek, vagy akár a felnőtt is egy új szót tanul meg. Meg kell előbb ismerkednie magával a fogalommal.

Van még egy eléggé veszélyes, bár nem nagy mértékű rétege a nyelvkeveredésnek: ez a mondatalkotásban való keveredés. Azért ez a legveszélyesebb a nyelvi egységességre nézve, mert ez lényegében már a gondolkodást érinti. Gondolunk itt ilyenekre, mint pl. Tento lístok neplatí- Ez a jegy nem fizet. (Helyesen: Ez a jegy nem érvényes.) Ideš domov na čierno - Feketére mégy haza. (Helyesen: Feketén mégy haza.) Ezt a problémát azonban nem ismerjük eléggé, az ilyenfajta hatás mértékét még csak hozzávetőlegesen sem tudjuk fölbecsülni, de hogy van, arra tanú az előbbi két példa is.

Ennyit az idegen nyelv hatásáról. Most még egy utolsó kérdés. Melyek hát az elmondottakból eredő legfontosabb feladatok, amelyeket a csehszlovákiai magyar nyelvmuvelésnek és nyelvészetnek meg kell oldania?

1. Frazeológiai szótár elkészítése
2. A szakadár alkotások (melyek zömükben ösztönös nyelvalkotó készség eredményeként jöttek létre), nyelvészeti vizsgálata
3. A kölcsönszavak fölmérése, magyar megfelelőik megkeresése és elterjesztése.

Köznyelvünk kialakulására, formálódására azonban erősen hat a nyelvjárás is. A csehszlovákiai magyarok zöme nyelvjárásban beszél, s erre a nyelvjárásos beszédre van hatással az idegen nyelv. Az a kevert nyelv tehát, melyet a nyelvi kommunikáció középső szintjén használunk a többé-kevésbé köznyelvi elemekkel teletűzdelt nyelvjárás, melyre még az idegen elemek is hatnak.

Vegyünk példának egy hagyományos nyelvjárást beszélő családba, közösségbe született gyermek nyelvi fejlődését. Édesanyjától, családjától, közvetlen környezetétől a többé-kevésbé még egységes nyelvjárási kódot sajátítja el. Még iskola-

köteles kora előtt találkozik a köznyelvi nyelvhasználattal, egyrészt passzív megfigyelőként (a tévé esetleg a rádió műsorai), másrészt aktív beszédhelyzetekben az óvodában. Bizonyos szövegeket (verseket, énekeket) reprodukálva már maga is köznyelvi formákat használ. Az iskolás korban ehhez járul az írás és olvasás közvetítette köznyelvi forma felerősödött hatása. Mindezek mellett természetesen a familiáris élet a maga nyelvjárási nyelvhasználatával megmaradhat a fontosabb - értsd az egyén nyelvhasználatában mennyiségileg fontosabb - kommunikációs formának. A köznyelv és a nyelvjárás így egy megbillent egyensúlyhelyzetbe kerül, ugyanis a beszélőre hatással van a köznyelvi szintű nyelvhasználat nagyobb részt a megismerés szintjén, de presztízshatásában követendő példaként, ám az aktív beszédhelyzetekben megmarad számára nyelvi kommunikációs eszközként a familiáris szintű nyelvhasználat, a többé-kevésbé érintetlen rendszerű nyelvjárás. Az aktív, de igénytelen familiáris nyelvjárási, másrészt az igényes köznyelvi, de passzív kulturális (sajtó, rádió, tévé, oktatás, szépirodalom) nyelvi- nyelvhasználati szféra között döntő fontosságú helyet foglal el azonban egy középső nyelvhasználati szint, a szakmai-közéleti. Mind a szakmai, mind a közéleti tevékenység szinte kizárólag aktív beszédhelyzeteket teremt, s mivel igény szintje fölötté áll a familiárisnak a köznyelvi nyelvhasználatot követeli meg. Mit eredményez mindez, milyen átmeneti nyelvhasználati formák, milyen beszédbeli alaphelyzetek állnak így elő. Alapvetően kétféle: Vagy egyféle nyelvi kódot használ valaki, vagy kétfélét. Az egyféle nyelvi kód lehet vagy a nyelvjárás, vagy a köznyelv, vagy egy kevert változat (pl. regionális köznyelv). A kétféle nyelvi kód használata esetén, tehát hogy egy beszélő a köznyelvet és a nyelvjárást is használja aktív beszédtevékenysége folyamán, tulajdonképpen a diglosszia jelenségével állunk szemben. A diglossziáról, mivel - ahogy erről a későbbiekben még szó lesz - nálunk erősen érvényesül (értelmiségünk nagy része diglosszista), hadd szóljunk kissé részletesebben. Rónai Béla meghatározása szerint a diglosszia nem más, mint „a nyelvjárás és a köznyelv egyidejű ismerete, amelyeket reflexszerűen vált a beszélők nagy része a környezet

hatására". Tiszta diglossziával azonban ritkán lehet találkozni, ugyanis elég ritka az olyan beszélő, aki elfogadható módon beszéli a köznyelvet és ugyanakkor még a nyelvjárást is. A diglosszisták egy részének köznyelvi beszédébe nyelvjárási elemek szűrődnek át, nyelvjárásos beszédébe pedig köznyelvi elemek.

S most jutottunk el mondandónk leglényegesebb részéhez: hogyan érvényesül mindez kisebbségi viszonyok között. Kapcsoljunk vissza korábbi példákra, mikor az emberi egyed nyelvfejlődését követtük. Az iskoláskor befejeződéséig egy nyelvjárási környezetbe beleszülető gyermek nyelvhasználatát a köznyelv felől ért hatások elvileg azonosnak mutatkoznak. Az iskoláskor befejeződése után azonban ez az azonos vonalú fejlődés megszakad, mert a nemzeti környezetben élő beszélő nyelvhasználatára a továbbiakban döntően a szakmai közéleti szint aktív köznyelvi nyelvhasználata hat, addig a kisebbségi környezetben élőre ez nem hathat, mert ott ez a szint hiányzik. S itt jutottunk a dolgok lényegéhez. Mert amíg nemzeti környezetben mindhárom nyelvhasználati szint jelen van, addig kisebbségi környezetben csak kettő. Ez egyúttal azt jelenti, hogy beszélt rétege lényegében csak egy van, az, ami a családi és családias érintkezésben használatos, s ez természetesen az élő nyelvjárás. De mit is jelent a valóságban az, hogy ez a középső szint, a köznyelvi nyelvhasználatot aktív formájában igénylő szint hiányzik? A közigazgatás nyelve a szlovák, magyarul csak a legalsóbb szinten a helyi tanácsok szintjén lehet ügyet intézni. Ezen kívül a tömegszervezetek biztosítanak még fórumot aktív beszédbeli megnyilatkozásokra. Mindkét esetre érvényes azonban az alábbi megállapítás: mivel azonos helyről származó emberekről van szó, beszédbeli megnyilatkozásuk nyelvjárási. Az írásos ügyintézés, de a felnőtt csehszlovákiai magyarok szinte minden írásos megnyilatkozása (a szép- és közírókat, valamint a pedagógusokat kivéve) idegen nyelvű. Az üzemekben használatos nyelv a szlovák, hisz a magyarok lakta Dél-Szlovákiában kevés az ipari üzem, s ha van ez is kommunális jellegű, ami annyit jelent, hogy egy helyről származó emberek dolgoznak ott, tehát a magyar nyelven folyó beszélgetés,

esetleg tárgyalás, szakmai vonatkozású beszédbeli megnyilatkozások sem köznyelvi, hanem nyelvjárási szintűek. Az üzemek hivatalos ügyintézése pedig természetesen szlovák nyelven. A kisebbségi környezetben a magasabb szintű nyelvhasználatot igénylő beszéd fórumok a nyelvi presztízs hatásukat nem úgy érvényesítik, illetve nem érvényesíthetik úgy mint nemzeti környezetben, mert az anyanyelvjárás fölé nem a köznyelvet, hanem az idegen nyelvet, adott esetben a szlovákot követelik meg. Foglalkozunk összesen tehát: nemzeti körülmények között a társadalmat a nyelvjárásosság szintjéről felemelő köznyelv terjedésének a szakmai közéleti tevékenység az alaprétege. Nemzeti körülmények között pedig az aktív anyanyelvhasználat éppen ezen a szinten a legfejlettebb.

Készen kínálkozik tehát a megállapítás: a szlovákiai magyarok túlnyomó többsége nyelvjárásban beszél, míg a nemzeti környezetben élő magyarok nagyobb része köznyelven, illetve köznyelven is. Ez a megállapítás megközelítőleg így, ahogy megfogalmaztuk, bennünk él kisebbségekben, kissé vulgarizálva a kisebbségi magyart a magyarországitól elkülönítve ismervnek tartjuk: hogy tudniillik kisebbségi az, aki nyelvjárásban beszél, magyarországi az, aki köznyelven beszél. Ez egy elterjedt véleményesztereotípiája. Természetesen mindaz, amit itt elmondtunk, nem érvényes teljes egészében a szlovákiai magyar társadalomra. Megerősödőben van két társadalmi csoportja, rétege, melynek nyelvhasználat az átlagtól eltérő képet mutat. A csak nyelvjárásban beszélők zöme mellett elenyészően csekély számú az a csoport, mely csak a köznyelvet beszéli. Értelmiségünknek egy nagyon szűk rétege ez. Nem is rólunk van szó, hanem azokról az értelmiségiekről, kik mindkét nyelvi kódot ismerik és használják, de nem, illetve csak nagyon csekély mértékben keverik. Ezek a diglossisták. Tehát, akik bizonyos környezetben, bizonyos beszédpartnerekkel, sőt bizonyos témákról reflexszerűen váltva hol köznyelven, hol nyelvjárásban beszélnek. S most itt számunkra az talán nem is fontos, hogy mennyiségileg milyen szerepe van egy beszélő nyelvi megnyilatkozásaiban a nyelvjárásnak és milyen a köznyelvnek, mert bizo-

nyára van olyan beszélő, kinek nyelvi megnyilatkozásai 90 %-ban köznyelven és csak 10 %-ban történnek nyelvjárásban, s van fordított eset is. Falusi értelmiségünk, elsősorban a pedagógusok, mezőgazdászok, egészségügyiek tartoznak ide. S egyre jelentősebb számban a középfokú végzettséggel rendelkezők, a tisztviselők és hivatalnokok.

Kisebbségünk másik, számban sajnos egyre inkább gyarapodó rétege az, melynek tagjai már óvodás kortól szlovák nyelvű oktatásban részesültek. Akik közülük nyelviileg nem asszimilálódnak a többségi nemzethez szinte változatlanul őrzik az anyanyelvjárásunkkét elsajátított nyelvi kódot. A köznyelvi nyelvhasználat részéről őket szinte semmilyen hatás nem érte s nem éri, a minimális beszédmegnyilatkozásokra sem volt módjuk köznyelvi szinten, sőt passzív hatást is csak a televízió fejt ki rájuk (magyar nyelvű sajtót, se hazait, sem magyarországit általában nem olvasnak). Az meg szinte természetes, hogy az ő nyelvi megnyilatkozásaikban a legtöbb a kölcsönzött idegen nyelvi elem.

Nem ejtettünk még szót a kevert nyelvi kódokról, csupán megemlítettük. Nem csoda, hisz ezek azok a nyelvi alakulatok, melyek legkevésbé megfoghatók, a legkevésbé körülírhatók és jellemezhetők, mert átmeneti jellegűek, az állandó mozgás állapotában vannak. Összefoglaló néven ezeket regionális köznyelveknek nevezik a magyar nyelvészeti szakirodalomban, vizsgálatuk ott is csak most indult meg az utóbbi években. Az ilyen nyelvhasználati alakulatok nálunk véleményünk szerint még mindig inkább a nyelvjárásnak köznyelviesült formái, semmint a köznyelvnek nyelvjárásias változatai. Aki a hatvanas évek végétől nálunk nyelvjárási anyagot gyűjtött, igazolhatja, hogy nem lehet ma már azért egyenlőségjelet tenni egy-egy falu nyelvjárása és mai nyelvéllapota közé. De szerintünk azért mi a mi helyzetünkben még nem beszélhetünk regionális köznyelvekről. Persze ezt egyértelműen csak az ilyen irányú vizsgálatok eredményei dönthetik el majd.

Az elmondottak összefoglalójául csak ennyit: A nemzeti és kisebbségi környezetben élő magyarság nemkívánatos nyelvi elkülönülésének egyik fékezője, megakadályozója az azonos vonalú

nyelvi fejlődés lehetne. Nemzeti környezetben az egyén és a társadalom általában vett és nyelvi fejlődésének érdeke, hogy a köznyelv a beszélők minél szélesebb körében a nyelvjárássok fölé emelkedjen. Kisebbségi környezetben ez a fejlődés csak úgy valósulhat meg, ha a nemzetihez hasonló körülmények jönnek létre, vagyis ha a kisebbség nyelve minden szinten egyenrangúvá válik a többség nyelvével.

Gyurcsó István jegyzetfüzetei

Jövőre , 1990-ben lenne Gyurcsó István hetvenöt éves. Sokszor tervezgettem magamban, hogy magnóra mondatom vele a Csemadokkal foglalkozó eseményeket, a Szötttes, a Csehszlovákiai Magyar Tanítók Központi Énekkara megszervezésének, útraindításának történetét. Nem lett belőle semmi, a halálos kór közbeszólt. Csak annyira maradt idő, hogy válogatott verskötetének kéziratát többedmagammal eljuttattuk a Madách Kiadóhoz.

A Csemadok KB szervezési osztályának dolgozójaként ismertem meg őt személyesen, és tudtam meg, hogy az örökös szervező Pista bácsi jegyzetfüzeteit elrakja. A bemutatás szándékával, a teljesség igénye nélkül válogattam a jegyzetfüzetek tartalmából, amelyek legszemélyesebb élményeit, valóságsszemléletét, társadalmi érzékenységét őrzik. Művelődéstörténeti értékük is felbecsülhetetlen, hiszen több mint három évtized Csemadok, de egyéb gyűlések jegyzeteit is tartalmazzák.

H u s z á r L á s z l ó

1963. május 1-től november 7-ig:

Érzésem, hogy az énekkarok szervezését, általában az énekkari mozgalmat a nyelvművelés lehetősége miatt fékezik.

Népművészeti munka gerince az énekkar - a karéneklés mozgalma. A szó, a zeneiség erejével hat - ezen túl pedig kollektív érzés, viszony alakítása - de amíg ez az iskolákban tizedrangú kérdés, addig semmi sem lesz. A szülők, tehát a Csemadok tagok szorgalmazzák, sőt követeljük - már az óvodákban. Ez vég-sőfokon nyelvművelés is. (bejegyzés a Csemadok Komáromi Járási Bizottságának üléséről, 1963. V. 19-én)

1964. december 28-tól 1966. június 5-ig:

Az élet jegyeiből egyre kevesebb kerül e füzetek lapjaira. (bejegyzés a füzet címlapján)

Szép hétköznapi lettél, így szeretlek ünnep.
Csak ne állj (ölj) meg alkotó gondolat.
Csak egy szeget üss a fába, az is valami -
(1964. december 28.)

Átléptük a küszöböt. Az év, és fél évszázad küszöbét én -
Alig valami fölmutatni valóm van. Elrabolt, majd elfecsérelt esztendők.

Tegnap is: Mács, Szőke, Tóth! Csak a tegnapot emlegetve ülünk.

Milyen hatással vagyunk egymásra?

A napok is mennek egyetlen verssor nélkül. Nincs több idő a versre?

Ime! Fordul az év egyik, másik csak megjön csendesen, vagy elköszön, s a közöny alól már alig látszik a bokáig érő csöppecske öröm -

Két sovány kávé a Grand márványasztalán, ennyi a semmit bíz-
tató s a pohár szóda jelzi csak milyen lehet a tiszta tó.
Hasonló beszéd volna jó!

(1965. január 5.)

1967-es naptár:

Semmi, csak olvasás, még egy sor vers sincs a láthatáron.
Mindent csak azt nem. Othello - Hamlet - De kényelmes olvas-
ni századok előtti gondolatokat. Szinte mindent elmondott Sha-
kespeare.

Zrínyi - Szigeti veszedelem - Pityuék -

A lustaság is környékez - és a füst is kábít - álmosít - kö-
zömbösít.

Mi a közömbösség? Kényelem magunkkal szemben.

(1967. február 19.)

1975. I-es füzet:

Erre mondják, hogy Szilveszter. Kedd van és holnap már jövő
lesz.

- Csendes hóesés volt ma reggel. - Megy a vonat, zötyög az
Aranykert rónáin. - Róma - Fácán és nyúl vadonok paradicsó-
ma. -

Szilveszter

Evés, ivás, jókívánság volt bőven.

és holnap január

és holnap az a hónap

melyben 60 éves leszek. Hm!

(1974 - 1975)

Szándék, hogy legépelem a garamkövesdi látomásokat. 7.00 óra,
Palace kávéház, tűnődés.

Több, mint egy órai tönkődés. Elfecsérelt idő? Nem hinném, mert évtizedek futnak át ilyenkor rajtam, mint a villamosáram és feltranszformálja szívem a sok gond és emlék. - De mire használom ezt az energiát? -

Gyerünk dolgozni! Ha ugyan munka az írás?

Csak olvasás és verstmásolás

14.40 - utazás - Aranykert - és a többi ...

(1975. január 5.)

Befejezésül egy felhívás

A Csemadok megalakulása óta fontos feladatának, egyszerűs mind céljának tekinti a nyelvápolást.

1967 óta évenként rendezzük meg Kassán a központi nyelvművelő napokat, melyeket Kazinczy neve és munkássága fémjelez. Folyamatos, rendszeres nyelvművelő mozgalom bontakozott ki, melynek élenjárói Csemadok-vonalon a dunaszerdahelyi, galántai, pozsonyi és Pozsony-vidéki nyelvművelők, s az általuk immár hagyományosan megvalósuló anyanyelvi rendezvények lettek.

Hisszük, hogy az anyanyelv hete e járások határain túl is ébreszt, hat, s hogy a jövőben a többi Csemadok jöb is bekapcsolódik szervezésébe. Tudatában vagyunk annak, hogy az emberség fő ismérve nem a helyes nyelvhasználat, ám a megértés csak általa lehetséges. A nyelv alapos ismerete nélkül nem fejlődhet az értelem, bezárulnak a művelődés kapui.

Nyelvművelésünk eredményeit nem a nyelvművelők munkájának mennyisége mutatja, hanem e tevékenységnek a nemzetiségi nyelvhasználatra való tényleges, előremutató hatása. A hatni akarás készítette szövetségünk központi szerveit arra, hogy 1990-ben országos nyelvi vetélkedőt hirdessenek, hogy diákokat, felnőtteket - Önöket - nyelvi hagyományaink ápolására, nyelvörködésre ösztönözzük, hogy a köztudatba juttassuk az anyanyelvi művelődés szükségességét, és egyúttal felhívjuk a figyelmet annak előnyeire. Bízunk benne, hogy a vetélkedő népszerűségben nem marad el az eddig szervezettektől, és az Önök érdeklődését is felkelti - annál is inkább, mivel döntőjére feltételezhetően éppen az anyanyelvi hét keretében kerül sor 1990 decemberében. Addig is kitartó nyelvörködésre buzdítjuk Önöket: az anyanyelv mindannyiunk élő készsége, ám folyamatos, állandó gondozásra szorul - gondozzuk, őrizzük, védjük az elsovadástól!

Rozbroy Éva

T A R T A L O M

Bevezető	1
Varga László: Hasznos kezdeményezés	2
Faludy György: Óda a magyar nyelvhez	5
Görföl Jenő: Így kezdődött	8
Lőrincze Lajos: Üzenet az anyanyelv hetét ünneplőknek	10
Somos Péter: Mitől kemény a kő, miért folyik a víz?	16
Kovács László: Nyelvhasználati gondjaink	20
Huszár László: Gyurcsó István jegyzetfüzetei	30
Befejezésül egy felhívás	34
Tartalom	35

Kiadvány: CSEMADOK HÍRADÓ
(Megjelent az anyanyelv hete alkalmából.)

Kiadta: a Csemadok JB Titkársága - Dunaszerdahely

Felelős: V a r g a László

Szerkesztő: H u s z á r László

Engedélyezte: a JNB Művelődési Szakosztálya, Dunaszerdahely
53-89 N

Példányszám: 600

Nyomta: Járási Közszolgáltatási Vállalat, Duna-
szerdahely

